

JAROSLAV SKOPEC – JAN LEIBL

KOSTEL SV. HAVLA V RAČINĚVSI

Obr. 1. Celkový pohled od jihovýchodu. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Úvod

Kostel sv. Havla v Račíněvsi je na první pohled kompaktní stavbou zahrnující pouze základní části jako je loď s věží a presbytář se sakristií. Poměrně jednoduchý půdorys a hmota kostela tak navozují dojem nekomplikovaného stavebního vývoje se středověkou fází a úpravami 19. století, jak je představuje dosavadní literatura. Na příkladu tohoto kostela však bude ukázáno, že situace může být daleko komplikovanější, téměř nic není tak, jak by se na první pohled mohlo zdát. S ohledem na omezené možnosti povrchového průzkumu nemají všechna zjištění vždy jednoznačné a přesvědčivé řešení.

MAJETKOPRÁVNÍ VÝVOJ

Ves Račíněves je středověkého založení, existovala jistě již v polovině 13. století. V literatuře je uváděna jako kdysi

svobodný statek s tvrzí, která stávala při poplužním dvoře.¹ Svobodnou držbu napovídá i samotný název dnes sice ve znění Račíněves, nicméně etymologicky rekonstruovaný původní název měl tvar buď „Radčina ves“ nebo „Radišina ves“ popřípadě „Ratšina ves“.²

Přídomek po vsi užívali, jako první písemně doložení, vladkové: Zdata (1262 a 1267, „Sdata de Ratssinawez“),³ Předbor (1267, „Predborio de Rathcinawez“)⁴ a Drslav (1295,

¹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého, díl osmý, Rakovnicko a Slánsko*, Praha 1891, s. 204.

² Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, III. Díl, M–Ř*, Praha 1951, s. 511.

³ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars II., Annorum 1253–1310*, Joseph EMMER (ed.), Pragae 1882, s. 148.

⁴ *Regesta diplomatica...*, Pars II., s. 223.; A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, III. Díl, M–Ř*, Praha 1951, s. 511.

„Sdrzlae de Ratzinawes“).⁵ Počátkem 14. století se připomíná v Račiněvsi dvanáct svobodníků.⁶

V letech 1321–1328 se v Račiněvsi setkáváme s Byčenem (Vincentem) z Vinařec, který skoupil většinu vsi a který se také psal po Račiněvsi.⁷ Jeho potomci pak drželi ves či její větší části snad až do poloviny 15. století. Část vsi obdržel od Byčena roudnický klášter u kostela Panny Marie.⁸

Rod račiněveských vladýků byl velice zbožný. Byčenův syn Předbor, od roku 1327 kanovník a scholastik, se stal roku 1341 proboštem pražského kostela.⁹ Byčenův vnuk Závíš se stal s podporou strýce Předbora knězem a udělal kariéru v církvi (kanovník kostela pražského a vyšehradského).¹⁰ Později (kolem roku 1362) se stal proboštem v Boleslavi.¹¹

Fara (či lépe plebánie) je v Račiněvsi doložena k roku 1352 (v řípském děkanátu), kdy tamní kněz (plebán) odváděl 20 grošů papežského desátku.¹² Z následující doby pak máme doloženy vladky z Račiněvsi s podacím kostelním právem. Tak roku 1364 dosazují Ješek (Jan) z Vinařec a s ním Řehník, Jetřich (Teodor), Smil a Rudolt z Račiněvsi kněze Budivoje na místo zemřelého plebána Antonína.¹³ Roku 1371 Řehník, Smil a Rudolt z Račiněvsi obsadili faru (plebánii), uvolněnou Budivojovou smrtí, diákonem Janem z Mrskles.¹⁴ V roce 1373 uvedli podací páni Jetřich z Břízy s Řehníkem, Smilem a Rudoltem z Račiněvsi stíhdou za mrtvého kněze Jana kněze nového, tentokrát Jana z Hospozína.¹⁵ Po jeho rezignaci byl roku 1377 nahrazen knězem Mikulášem,¹⁶ který na faře vydr-

žel do své smrti roku 1405, a následně na jeho místo prezentovali bratři Jan, Budivoj, Václav a Rudolt (synové předešlého Rudolta)¹⁷ Ondřeje z Těchobuzic.¹⁸ Uvedení bratří (již bez Budivoje, snad zahynul v husitských válkách) v roce 1430 obsadili račiněveskou faru Mikulášem z Dobřan. Zmínění bratři Jan, Václav a Rudolt zůstali na straně krále Zikmunda a přidrželi se katolické víry.¹⁹

Někdy v polovině 15. století vladýkové z Račiněvsi prodali Račiněveské statky. Mezi lety 1454–1568 je doložen na zdejší tvrzi s dvorem, dvojím poplužím, vesnicí a s půlkou podacího kostelního Petr ze Semil.²⁰ Zbytek patnáctého století a většina století šestnáctého znamenaly pro ves časté střídání majitelů. Roku 1470 držel Račiněves Petr Dýmek (z Těptína).²¹ Jeho syn Věnek Dýmek Račiněvský je zaznamenán ještě v roce 1479.²² Později byla Račiněves v držení Jana ze Smržova a z Kostelce, který ji roku 1490 prodal Vojtěchovi z Nedvídkova.²³ V roce 1501 se nakrátko v Račiněvsi objevuje Smil z Račiněvsi, spřízněný s původním vladýckým rodem, vlastnil snad jen díl vsi, neboť počátkem 16. století je zde doložen také Jindřich z Rozenhainu, po jehož smrti roku 1543 byly tvrz a ves prodány bratřím Bernartovi a Václavovi Štrouchům z Chlumku.²⁴ Bernardův syn Melichar pak nejprve prodal ves (1581) a následně i tvrz se dvorem a podacím právem (1582) Janu Valkounovi z Adlaru.²⁵

Pánové z Adlaru jsou starý český rod,²⁶ jehož rodovým sídlem se staly od roku 1570 Zlonice (okres Kladno), jež Václav

⁵ *Regesta diplomatica...*, Pars II., s. 718; A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; A. PROFOUS, *Místní jména...*, s. 511. Ovšem Profous oproti Regestům a Sedláčkovu Drslavovi uvádí „Sdeslaus (!) de Ratzinawes“.

⁶ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204.

⁷ V r. 1320 „Byčeno de Račiněvsi“ in *Archiv český, Díl druhý*, František PALACKÝ (ed.), V Praze 1842, s. 333; V r. 1321 „Byčeno de Vinařec“ in *Archiv český: Díl druhý...*, s. 334; Téhož roku jako „Byczen de Raczinawes“ in *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars III., Annorum 1311–1333*, Joseph EMLER (ed.), Praeae 1882, s. 304; V r. 1328 „Vincentius de Ratzinawes“ in: *Regesta diplomatica...*, Pars III., s. 580; A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204;

⁸ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; *Decem registra censuum bohemiae, Deset urbářů českých*, Josef EMLER (ed.), V Praze 1881, s. 15, 16, 18. (tam Popis statků kláštera Panny Marie v Roudnici r. 1338 učiněný, s. 4–19).

⁹ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; Wacław Wladiwoj TOMEK, *Dějepis města Prahy, Díl I.*, Praha 1855, s. 589–590.

¹⁰ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Pars IV., Annorum 1333–1346*, Joseph EMLER (ed.), Praeae 1892, s. 650.

¹¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; „Zaviš de Raczynawes, primus praepositus Boleslaviensis“ in: *Libri erectionum archidioecensis Pragensis: Saeculo XIV. et XV.: Liber I.: (1358–1376)*, Clemens BOROVI (ed.), Praeae 1873, s. 40–41.

¹² *Registra decimalium papalium čili Registra desátků pražských z diecezi pražské*, Wacław Wladiwoj TOMEK (ed.), Praha 1873, s. 46.

¹³ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; *Libri confirmationum: Libri primi pars Altera, 1363–1369*, Josef EMLER (ed.), Praeae 1874, s. 49. Dále jen zkráceně, př. LC I/2).

¹⁴ LC II., František Antonín TINGL (ed.), s. 45.

¹⁵ LC III.–IV., Josef EMLER (ed.), s. 2.

¹⁶ LC III.–IV., Josef EMLER (ed.), s. 80.

¹⁷ K složitějším příbuzenským poměrům v Račiněvsi a rozrodu místních vladýků více viz A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204.

¹⁸ LC VIII.–X., Josef EMLER (ed.), s. 157.

¹⁹ K tomu A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204.

²⁰ K tomu A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204.

²¹ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; *Archiv český, Díl čtvrtý*, František PALACKÝ (ed.), Praha 1846, s. 444.

²² A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204; AČ VII., Josef KALOUSEK (ed.), V Praze 1887, s. 521.

²³ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204.

²⁴ TAMTĚŽ.

²⁵ TAMTĚŽ.

²⁶ K Valkounům z Adlaru stručně viz Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory po současnost, Díl I., A–M*, Praha 2008, s. 11. Odborná pozornost v posledních osmdesáti letech se Valkounům z Adlaru věnovala pouze okrajově: Cyril MERHOUT, *Valkounský dům*, in: *Národní politika*. 22. 7. (1942); Jan ŽIŽKA, *Hospodářské dvory na panství Zlonice*, in: *Památky středních Čech. Časopis Památkového ústavu středních Čech v Praze*. Praha: Památkový ústav středních Čech 13, č. 1, (1999) s. 3–22; Martin ŽIŽLAVSKÝ, *Náhrobek neurčené osoby z rodiny Valkounů z Adlaru*, in: *Archeologie Moravy a Slezska: [informační zpravodaj ČAS (Česká archeologická společnost), pobočky pro severní Moravu a Slezsko]*. Kopřivnice-Hulín-Újezdec u Luhačovic-Buchlovice: Česká archeologická společnost Roč. 14, (2014), s. 78–81; Petr MAŠEK, *Zámecké knihovny z okolí Slaného*, in: *Slánský obzor: ročenka společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu v Kladně Slaný: Společnost Patria* Roč. 20, (2012 [vyd. 2013]), s. 58–73. Nejobjasnějším a nejpřínosnějším příspěvkem k této tematice, navzdory zlehčování protireformačních represí, tak dosud zůstává historický seriál Václava Tvrdeho *Walkaunové z Adlaru* z katolického týdeníku *Blahověst*, kde vycházel na pokračování v roce 1894 a z nějž dále citujeme.

Obr. 2. Věž v pohledu od jihu.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Valkoun vyženil sňatkem s Annou z Kuřího.²⁷ Jejich jediný syn Jan se o otcovské zboží rozdělil s matkou a podržel si Zlonice s tvrzí Štaffou. Za ženu si vzal Ludmilu Vlkovnu z Kvítkova. Jak již bylo výše řečeno roku 1582 získal Račiněves, nicméně brzy zemřel (†1584).²⁸ Jediný syn Bohuchval se ujal správy majetku až po dosažení zletlosti v roce 1601.²⁹

Rytíř Bohuchval Valkoun z Adlaru se stal roku 1608 (vyznání přísahou) katolíkem (jeho otec i děd byli zřejmě utrakvisté) a tuto víru pak prosazoval i na svých državách.³⁰ Hospodářsky a osobně se Bohuchvalovi znamenitě dařilo, roku 1616 již byl císařským radou a hejtmanem slánského

kraje.³¹ Jelikož byl finančně dobře zajištěný podporoval četnými donacemi zlonickou faru.³² Roku 1619 sice vystoupil proti Ferdinandovi II. a účastnil se i volby Friedricha Falckého za krále, za což byl v roce 1622 odsouzen k manství, nicméně pro jeho horlivý katolicismus a na přímluvu vlivných šlechticů mu byly ponechány dědičné statky Zlonice s tvrzí Štaffou, Poštovice, Račiněves a Vražkov. Vlastní trest mu pak byl změněn v peněžitou pokutu, kterou měl složit na nějaké nábožné skutky.³³ Poté hvězda rytíře Bohuchvala opět stoupala, získal čestné funkce u dvora a roku 1623 rozšířil svůj majetek četnými nákupy konfiskovaných statků nešťastných odbojných pánů.³⁴

Kromě zlonického kostela podpořil Bohuchval též kostel račiněveský. V roce 1624 jej nechal opravit a také pro něj ulít zvon ke cti a chvále Pána Boha, svatého Václava a svaté Ludmily, zemských patronů a rovněž patronů Bohuchvalových.³⁵

Račiněves s největší pravděpodobností také opakovaně podlehla nájezdům rabujících vojsk během třicetileté války, jejichž hlavním cílem byla Roudnice nad Labem. Krajem táhla vojska císařská, saská a švédská (roku 1631 Sasové s maršálem Johannem Georgem von Arnim; 1634 a 1639 Švédové v čele s maršálem Johannem Bannerem, roku 1643 opět Švédové s generálem Torstensonem).³⁶

Válkou zbědovanou ves se zpustlou farou Bohuchval prodal roku 1651 augustiniánům z kláštera při kostele sv. Tomáše, přičemž bylo hospodářství tak zpustlé, „že augustiniány nic netěšilo.“³⁷ Dominikánům z kláštera s kostelem sv. Máří Magdalény na Újezdě v Praze odkázal Bohuchval v roce 1651 některé díly statku Straškov a Vražkov.³⁸ Augustiniáni ještě téhož roku prodali Račiněves dominikánům od Máří Magdalény.³⁹

Ještě v roce 1667 se nacházela fara v Račiněvsi „pustá“, k čemuž také přispíval tehdejší nedostatek katolických du-

²⁷ Václav TVRDÝ, *Walkaunové z Adlar*, in: *Blahověst*, ročník 44, číslo 11, 15. 4. 1894, s. 174.

²⁸ TAMÉŽ, s. 174–175; Pokračování in: *Blahověst*, ročník 44, číslo 13, 5. 5. 1894, s. 201–202.

³³ Skutečně odvedl do císařské pokladny 3000 rýnských zlatých roku 1627 s tím, že za ně bude postaven kovový kříž na Karlově mostě. Kříž byl vztyčen až v roce 1657. Václav TVRDÝ, *Walkaunové z Adlar*, in: *Blahověst*, ročník 44, číslo 13, 5. 5. 1894, s. 202; Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*, část druhá, Praha 1883, s. 838–840.

³⁴ Václav TVRDÝ, *Walkaunové z Adlar*, in: *Blahověst*, ročník 44, číslo 13, 5. 5. 1894, s. 202.

³⁵ Václav TVRDÝ, *Walkaunové z Adlar*, in: *Blahověst*, ročník 44, číslo 14, 15. 5. 1894, s. 220. Za své patrony označuje Bouchal zmíněné světky v erekčním instrumentu pro zlonickou faru z r. 1616, viz: *Walkaunové z Adlar*, in: *Blahověst*, ročník 44, číslo 13, 5. 5. 1894, s. 201.

³⁶ Quido KASTNER, *Roudnice nad Labem: Od nejstarších zpráv po současnost*, Roudnice nad Labem b. r., s. 16.

³⁷ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204.

³⁸ Václav TVRDÝ, *Walkaunové z Adlar*, in: *Blahověst*, ročník 44, číslo 14, 15. 5. 1894, s. 221.

³⁹ A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204. Nejlépe tyto majetkové převody postihl Tomáš V. BÍLEK, *Statky a jmění kollejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 215.

²⁷ Václav TVRDÝ, *Walkaunové z Adlar*, in: *Blahověst*, ročník 44, číslo 10, 5. 4. 1894, s. 158.

²⁸ TAMÉŽ, s. 158.

²⁹ TAMÉŽ, s. 159.

³⁰ TAMÉŽ, s. 159.

Obr. 3. Čelní pohled od jihu na jižní portál lodi.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

chovních.⁴⁰ Dominikáni nechtěli či nemohli do vsi investovat, a proto roku 1672 prodali mniši Račiněves i se Straškovem a Vražkovem Václavovi knížeti z Lobkovic za 23 000 rýnských zlatých.⁴¹ V roce 1674 pak Lobkovic přidružil tyto statky k Roudnickému panství.

Lobkovicův patronát, spravovaný patronátním úřadem při ředitelství roudnického velkostatku, znamenal pro Račiněves především restaurování katolické duchovní správy a obnovu kostela. Kostelní účty vedené hned od roku 1672 mají tento úvod: „Ve vsi Račinovsi kostel farní, založení Svatého Havla, od mnoha let skrze vojenské vpády zruinovaný zůstával, tou příčinou všelijaké kostelní materiálie k zmaření přišly, který zase od léta k zvelebení přichází, na nějž ještě nemálo nákladů zapotřebí jest celým kolatorstvím J. M. K. panství Roudnickému přináležející.“⁴² Do farního okrsku kostela sv. Havla v Račiněvsi spadaly ještě vsi či osady: Bříza, Straškov, Vodochody, Vražkov, Loucká a později odfařené Ledčice, Nová ves, Lužec a Spomyšl. Lobkovicové vcelku pečlivě drželi patronát nad kostelem až do druhé světové války.

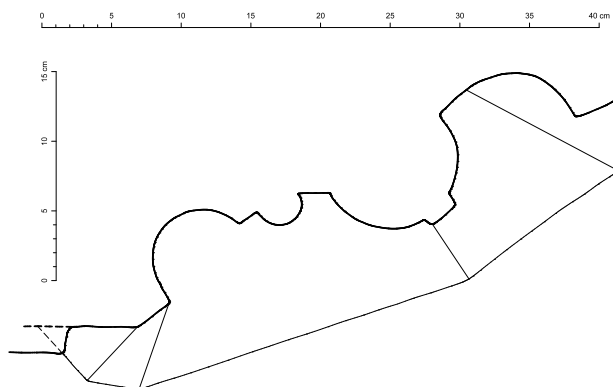
POPIS KOSTELA

Kostel má obdélnou loď se západní hranolovou věží (**obr. 2**) na čtvercovém půdorysu a na východě užší odsazený

⁴⁰ Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická v Čechách 1650–1781*, in: Časopis muzea království českého, č. 2/1881, s. 239.

⁴¹ T. V. BÍLEK, *Statky a jmění...*, s. 215; A. SEDLÁČEK, *Hrady...*, s. 204.

⁴² SOA Litoměřice, pobočka kamýcká, Velkostatek Roudnice nad Labem, kniha účtů kostela sv. Havla z let 1672–1702.

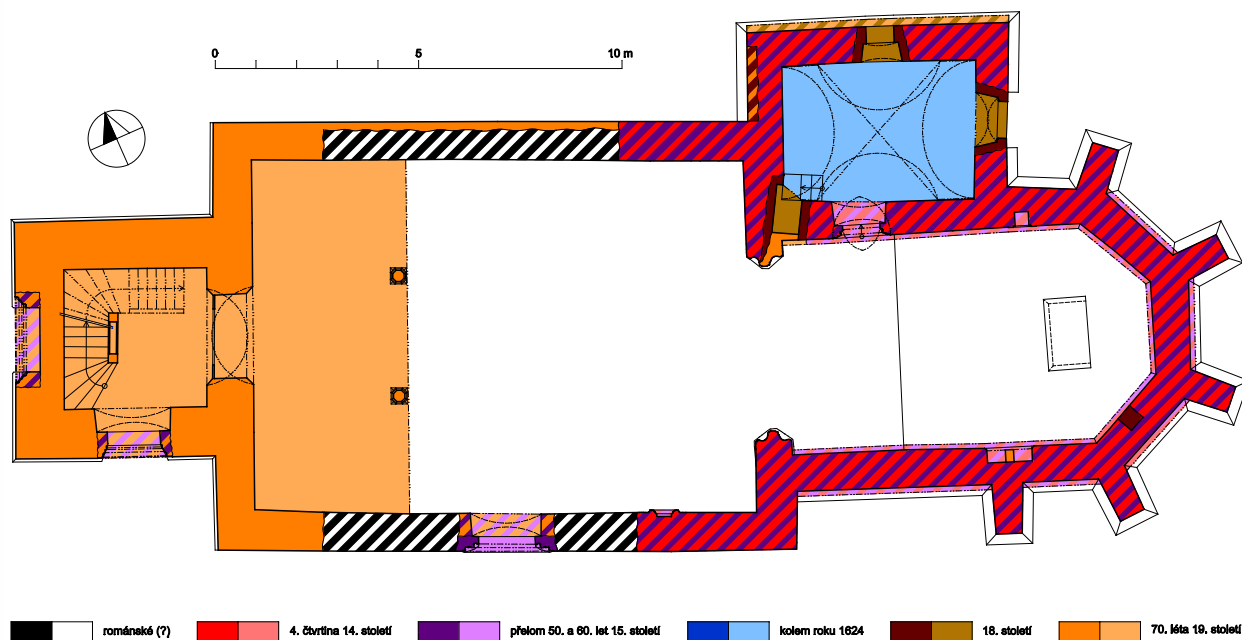

Obr. 4. Profil západní stojky jižního portálu lodi. Zaměření všech profilů bylo provedeno pomocí obrysové šablony s posuvnými jehlami. Zaměření a kresba všech profilů: Jaroslav Skopec, 2015.

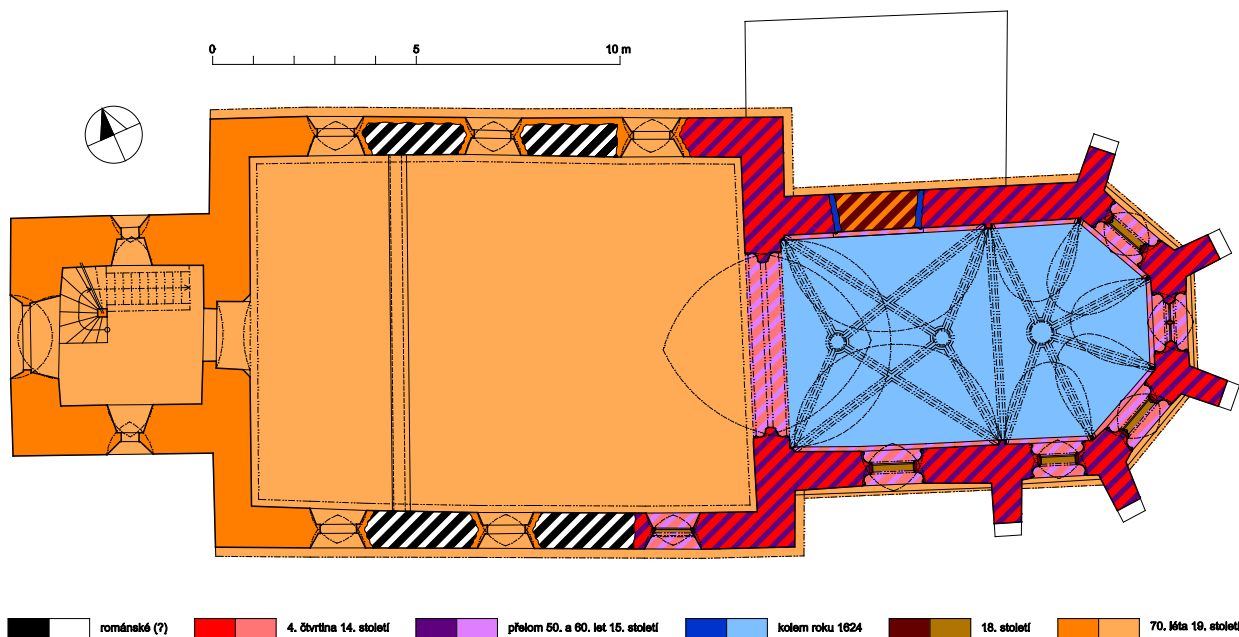
presbytář se závěrem o pěti stranách osmiúhelníku (**obr. 1**), který je na severu opatřen obdélnou sakristií.

Loď je přístupná od jihu rozměrným sedlovým portálem (**obr. 3**) s vysokou trnoží a se zalamovaným profilovaným ostěním (**obr. 4**). Konzoly portálu jsou jednoduše segmentově vybrané. Nika vstupu se segmentovým záklenkem má do lodi mírně rozevřenou západní špaletu, špaleta východní je přímá. Interiér je osvětlován třemi páry vysokých hrotitých okenních otvorů, které jsou oboustranně špaletované. Pouze u stojek ostění jihovýchodního otvoru lze na exteriérové straně pozorovat profil výžlabku, odděleného drobným pravouhlým ústupkem od špalet, které jsou vyzděné z patrných kamenných dílů. Pod otvorem je v interiéru osazeno obdélné předstěnu předstupující ostění obdélné niky mající na vnější straně šikminu a na vnitřní straně profilaci, množstvím nátěrů znejasněnou (**obr. 8**). Západní třetinu prostoru zaujímá dřevěná kruchta spoluvynášená dvojicí oktogonálních sloupků podpírajících zděnou poprsnici (**obr. 9**). V jihovýchodním koutu stojí kamenná křtitelnice nesoucí na vnitřním líci nádoby nápis • WFB • 1709 •.

Presbytář se do lodi otvírá hrotitým vítězným obloukem (**obr. 10**) profilovaným na hranách šikmou stezkou a širokým výžlabkem s navazujícím oboustranně odsazeným oblounem, který společně s protilehlou stranou vytváří na čele dojem výrazně stlačeného hruškovce (**obr. 29**). Presbytář je zaklenut jedním téměř čtvercovým polem hvězdové klenby se středním kosočtverecným polem s navazujícími trojúhelními cípy. Závěr je opatřen šestidílnou paprscitou klenbou oddělenou od západního pole meziklenebním žebrem (**obr. 11**). Kápě kleneb jsou cihelné, klenební čela závěrového pole jsou eliptická a hvězdové klenby půlkruhové. Žebra hruškového profilu (**obr. 12**) vyrůstají z průběžné profilované podokenní římsy (**obr. 14**) a ve vrcholu se stýkají v kruhových svornících, z nichž západní je opatřen rozetou, prostřední je hladký a východní opatřen znakem rytířů z Adlaru (**obr. 13**). Z rubu klenby je patrné, že střední svorník byl původně opatřen uprostřed kruhovým otvorem. Technologickou zajímavostí je užití dřevěných klínů ve styku klenebních žebířů a svorníků. Interiér

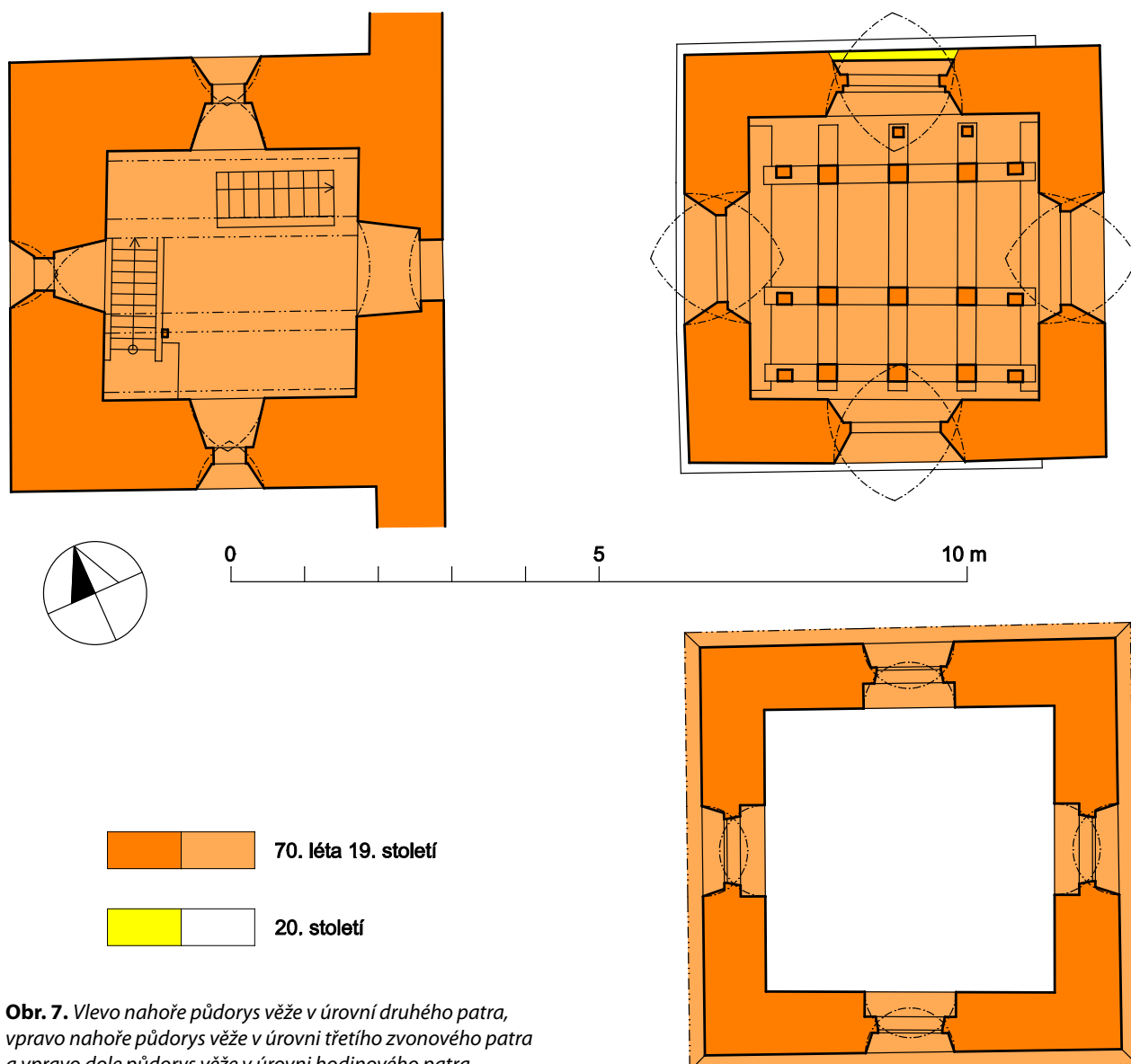
Obr. 5. Půdorys v úrovni přízemí věže s vyhodnocením stavebního vývoje. Zaměření všech půdorysných úrovní Jaroslav Skopec a Tomáš Brož 2016, vyhodnocení Jaroslav Skopec, 2017.

Obr. 6. Půdorys v úrovni prvního patra věže s vyhodnocením stavebního vývoje.

je osvětlován pětici hrotitých okenních otvorů s dovnitř a ven rozevřenými profilovanými špaletami (**obr. 15**). Pouze u východního okna se dochoval střední prut dělící otvor na dvě poloviny vrcholící hrotitými oblouky s mniškami, nad nimiž je umístěn kruh vyplněný trojicí jednostranně rotujících plamének s vloženými mniškami (**obr. 16**). U ostatních otvorů se vnitřní profilace a kružby nedochovaly. V ose závěru presbytáře je umístěna obdélná kamenná oltářní menza ukončená římsou profilovanou výrazným třemi čtvrtě kruhovým obloukem

s navazující převodkou na spodní straně a šikmou stezkou na straně horní (**obr. 17**). V jižní stěně je osazeno obdélné sedile s přímým překladem zdobeným čtveřicí lípaných hrotitých oblouků s vloženými mniškami a podpíraným uprostřed konzolí, pod níž je vyzděný hranolový sloupek. Plocha překladu s mniškami je zapuštěna za líc stěny o hloubku okosení, které rámuje sedile a vyrůstá na stojkách z málo zřetelných šikmo položených trojúhelných náběžných štítků (**obr. 18**). Na protilehlé severní stěně se nachází obdélná nika sanktuária s jed-

Obr. 7. Vlevo nahoře půdorys věže v úrovni druhého patra, vpravo nahoře půdorys věže v úrovni třetího zvonového patra a vpravo dole půdorys věže v úrovni hodinového patra.

noduchým mírně před stěnu předsazeným neprofilovaným ostěním. Sanktuárium je uzavíratelné jednokřídlými mřížovými dvířky skládanými z diagonálních kovaných pásků, které vytvářejí čtvercový rastr. V křížení pásků jsou přinýtovány kované rozety a v koutech mříže gotické štítky (**obr. 19**). Po jeho západní straně je umístěn nad podlahu lodi vyvýšený hrotitý portál do sakristie (**obr. 20**) se zalamovaným ostěním s poníčenou profilací, která je navíc znejasněna množstvím nátěrů (**obr. 21**). Nad portálem se nachází vysoko položený zadržný široce obdélný okenní otvor rámovaný ostěním opatřeným páskem profilovaným oboustranně odsazeným čtvrtkruhovým obloukem. Parapetní římsa otvoru je od spodu profilovaná drobným pravouhlým páskem, na nějž nasedá výrazný prvek tzv. kymy, tedy oblounu plynule přecházejícího ve výžlabek, na niž navazuje odsazený obloun.

Sakristie je přístupná nejen z presbytáře, ale též z exteriéru od východu. Zde je na vnějším líci osazen obdélný portál

s neprofilovaným ostěním opatřeným jen obvodovým pravouhlým páskem. Nad překladem se nachází široce obdélný nadsvětlik s neprofilovaným kamenným ostěním. V ose severní zdi je otevřen obdélný okenní otvor s osazenou kovanou mříží z provlékaných prutů. Všechny otvory mají niky s dovnitř rozevřenými špaletami se segmentovými záklenky, z nichž záklenek východního vstupu je oproti ostatním nápadně převýšený. V jihozápadním koutě je vyhloubena obdélná nika přístupná po třech stupních. Sakristie je zaklenuta valenou klenbou se stlačeným obloukem a s jedním párem trojbokých styčných výsečí nad vysokými segmentovými oblouky lunet opatřených na hranách štukovými hřebínky (**obr. 22**).

Přízemí věže je propojené na východě s lodí širokým, téměř půlkruhovým otvorem s přímými špaletami s okosenými hranami. Podvěží je též přístupné, od jihu z exteriéru, kde je na vnějším líci osazen rozměrný a hluboký pravouhlý portál (**obr. 23**) s profilovaným ostěním (**obr. 24**). Nika vstupu má

Obr. 8. Čelní pohled od severu na ostění niky v jižní zdi lodi při jihovýchodním koutu. Foto: Kateřina Neumannová 2016.

do interiéru mírně rozevřené špalety se segmentovým záklenkem. Sedlový portál s obdobnou profilací je osazen na vnějším líci západní zdi podvěží (**obr. 25**). Strop je plochý trémový s omítaným podhledem s drobným fabionem.

Do prvního patra věže vede dřevěné dvouramenné schodiště, na jehož severním sloupku se nachází množství tužkou psaných nápisů a datací z konce 19. století, z nichž nejstarší je z roku 1872. Obdobné nápisy a datace se nacházejí na mnohých místech dřevěných součástí schodišť i ve zbylých patrech. Patro je osvětlováno od severu a jihu oboustranně špaletovaným hrotitým okenním otvorem a od západu rozměrným otvorem kruhovým s dovnitř a ven rozevřenými špaletami. Ve východní zdi je prolomen obdélný dveřní otvor zpřístupňující kruchtu, na jejíž straně má vstup obdélnou niku s okosenými nárožními a se segmentovým záklenkem. Prostor opět uzavírá plochý trémový strop s omítaným podhledem s drobným fabionem.

Druhé patro přístupné po dřevěném trojramenném žebřikovém schodišti je od severu, západu a jihu osvětlováno hrotitými okenními otvory shodnými s prvním patrem. Východní dveřní otvor s přímým segmentovým obloukem zpřístupňuje podkroví a na interiérové straně věže má niku s dovnitř rozevřenými špaletami se segmentovým záklenkem. Strop je trémový se čtveřicí tesaných trámů s prkenným záklopem.

Do třetího zvonového patra stoupá jednoramenné přímé dřevěné žebříkové schodiště. Všechny čtyři zdi jsou otevřeny

Obr. 9. Pohled do interiéru lodi od východu. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Obr. 10. Pohled do interiéru lodi od západu. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

hrotitými oboustranně špaletovanými zvonovými okny, z nichž severní je na vnějším líci zazděné. Do prostoru je vložena zvonová stolice o třech vazbách kombinujících štenýřovou a vzperadlovou konstrukci, která spočívá na pěticí trámů uložených příčně přes stropní trámy druhého patra. Spojce jsou jištěny železnými hřeby a šrouby s maticemi. V severní části stolice je zavěšen zvon z roku 1624, jehož ulití financoval Bohuchval z Adlaru a zhotovil zvonář Tomáš Fryč z Roudnice nad Labem. V jižní části zvonové stolice je zavěšen malý zvon, který není přístupný. Zvonové patro je završeno pěticí stropních trámů s prkenným záklopem.

Do hodinového patra stoupá jednoramenné přímé žebříkové schodiště. Všechny čtyři zdi jsou prolomené menšími kruhovými oboustranně špaletovanými otvory. Prostor je otevřen do krovu věže.

Fasády kostela jsou nečleněné, hladce omítané ponechávající odhalené pouze pískovcové kvádry soklů, portálová ostění, podokenní římsy presbytáře a kvádry nárožního armování. Po východní straně jihozápadního okenního otvoru lodi je osazena kamenná deska s erbem rytířů z Adlaru, pod níž se nachází deska s čtyřřádkovým nápisem (znaménko // označuje další řádek): Bohuchwal Walkaun z Adlaru // na Sstafie Posstowiczzych Ra // cziniewsy G. M. C. Radda a Saud // cze zemsky v Kralowstwi Czeskem (**obr. 26**). Presbytář a sakristie stojí na předsazeném soklu krytém kamennými kvádry s vý-

razně zkosenou horní stranou. Sokl věže a západního průčelí lodi je vyšší, avšak pouze mírně předsazený ukončený drobným okosením. Soklová partie má odhalený líc vyzděný z pískovcových kvádrů, které jsou užity i na nároží věže a západním nároží lodi. Kvádry jsou opracovány patrně zrnovákem s obvodovou stezkou upravenou dlátem. Loď sokl postrádá a vrcholí profilovanou korunní římsou, která se nachází o něco niž než profilovaná římsa presbytáře. Ten je na jihu a v nárožích závěru zpevněn hranolovými opěrnými pilíři zakončenými pultovými stříškami. Opěráky jsou v jedné úrovni odsazeny a opatřeny pultovou stříškou s římsou profilovanou na spodní straně výžlabkem uprostřed šikminy. Kvádry nárožního armování nesou na povrchu opracování pemrlicí, ve kterém je na západní straně severovýchodního opěráku vynechána hladká plocha s třířádkovým nápisem L. P. 1938 // 20. / 20. // K. S. Pod okenními otvory jsou položeny přímé úseky říms identických s podokenními římsami interiérovými. Vnější líc věže je nad druhým patrem odsazen a kryt jednoduchou hranolovou římsou. Věž pak vrcholí jednoduchou korunní římsou.

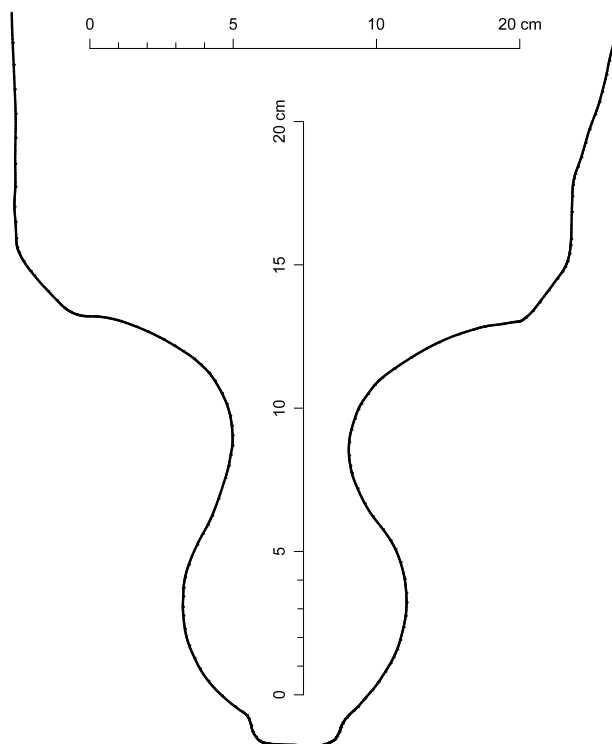
Loď a presbytář kryje sedlová střecha, která je v závěru presbytáře zvalbená. Krov nad lodí je hambalkový o jedné úrovni hambalků. Z jedenácti příčných vazeb jsou čtyři plně střídající se s prázdnými vazbami od západu v rytmu 1–3–1–2–1–2–1. Plná příčná vazba má na pozednici kámpované vazné trámy, z nichž vybíhají krokve, spojené ve vrcholu na

Obr. 11. Podhled do presbytáře od západu.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

ostřih. Obsahují tzv. ležaté stolice s ležatými sloupky, rozpěrou a pásky (**obr. 27**). Pouze první plná vazba od východu je posílena také o středový sloupek. U prázdných příčných vazeb jsou konce krokví čepovány do krátčat kámpovaných na pozednici. Krátčata jsou pak čepována do výměn rozepřených mezi vazné trámy plných vazeb. Příčné vazby jsou podélně vázány horní pětibokou a hranolovou střední vaznicí. Podélné zavětrování v rovině krokví zajišťují ondřejské kříže čepované svými konci do pětiboké vaznice a sloupků ležatých stolic. Všechny trámy jsou tesané a s výjimkou plátovaných pásků stolic, jsou všechny spoje čepované a jištěné dřevěnými kolíky. Na střední vaznici mezi první a druhou plnou vazbou od západu se nacházejí nápisy s daty z konce 19. století, nejčastěji z 90. let.

Krov nad presbytářem je kleštinový s trojicí plných vazeb střídajících se s dvojicemi vazeb prázdných. Plná příčná vazba má na pozednici kámpované vazné trámy, pod které byly v prvních dvou vazbách od východu umístěny ještě zesilující trámy. Krokve čepované do vazných trámů jsou ve vrcholu spojeny na ostřih a podpírány hřebenovou vaznicí, která je vynášena v plných vazbách sloupky s pásky. Sloupky jsou v příčném směru zapřeny vzpěrami. Kleštiny jsou umístěny pouze v plných vazbách pod hřebenovou vaznicí. Sloupky

Obr. 12. Profil žebra klenby presbytáře.

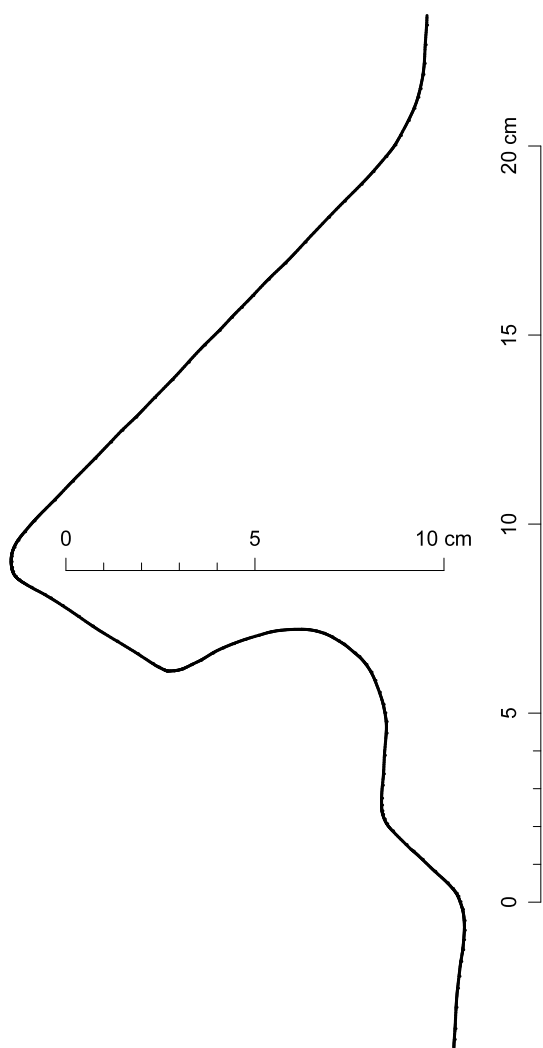
Obr. 13. Detail závěrového svorníku klenby presbytáře.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

s pásky a vzpěrami, kleštiny i hřebenová vaznice v první plné vazbě od východu chybí, neboť je v těchto místech na vazné trámy umístěn trámový rošt sanktusníkové věže, kterou tvoří osm sloupků zapřených vzpěrami. Veškeré trámy jsou tesané, s výjimkou konstrukce sanktusníku a sloupku prostřední plné vazby, které jsou řezané. Kleštiny jsou spojovány železnými šrouby s maticemi.

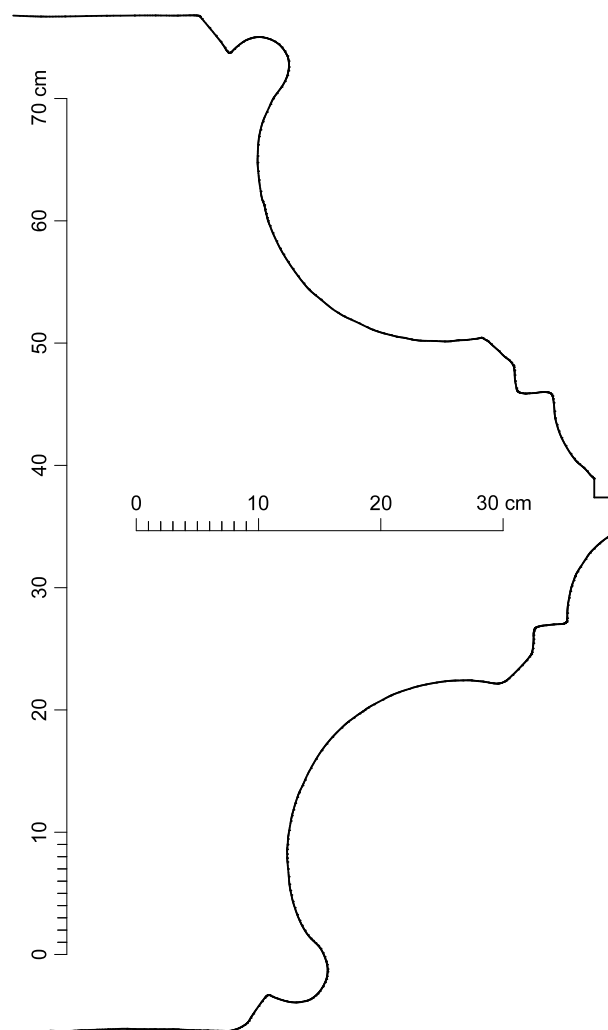
STAVEBNĚHISTORICKÝ VÝVOJ

Kostel při běžném pohledu vypadá ve své hmotě jako kompaktní stavba, která je uměleckohistorickou literaturou datována do poslední čtvrtiny 14. století⁴³ či do poslední čtvrt-

⁴³ Dobroslav LÍBAL, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 423.

Obr. 14. Profil interiérové podokenní římsy presbytáře.

Obr. 15. Profil severní stojky východního okenního otvoru presbytáře.

tiny 15. století,⁴⁴ přestože první písemná zmínka pochází již z roku 1352.⁴⁵ Jak naznačuje stoletý rozdíl v dataci kostela, je interpretace jeho stavebních dějin poměrně nejednoznačná a bez hloubkového průzkumu jen obtížně řešitelná. Z historické fotodokumentace z druhé poloviny 80. let,⁴⁶ kde je pod značně opadanou omítkou ve velké míře viditelné zdivo kostela, vyplývá, že situace bude ještě komplikovanější. Z charakteru zdiva je totiž patrné, že se kostelní stavba rozpadá na tři celky (obr. 28). První část tvořená presbytářem a východní třetinou lodi je vyzděná z lomového kamene v nárožích armovaného pískovcovými kvádry. Druhá část zahrnuje střední díl lodi zhruba od západní špalety východních oken lodi až po západní špalety západních oken lodi, která je vyzděná z kvádrů s narušeným kvádrovým armováním. Poslední částí je věž a západní úsek lodi od západních špalet západních oken,

⁴⁴ Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech*, svazek III., Praha 1980, s. 198; Zdeněk WIRTH, *Umělecké památky Čech*, Praha 1957, s. 639.

⁴⁵ Václav Vladivoj Tomek, *Registra decimarum papalium čili: Registra desátků pražských z dieceze pražské*, Praha 1873, s. 43.

⁴⁶ NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, sbírka fotodokumentace, inv. čísla negativů: 76366–76368, 85956–66.

kteřá je tvořena lomovým zdivem kombinovaným s hrubými kvádry majícími v nárožích a v soklu užší a delší pískovcové kvádry. S ohledem na existenci západního i východního armování střední části lodi se jeví tento úsek jako stratigraficky nejstarší. V takovém případě by však stavba dostávala zcela nezvyklý půdorys příčného obdélníka s vnějšími rozměry přibližně 10,6 x 6,8 m. Nezodpovězenou otázkou tedy zůstává podoba a příslušnost toho objektu, který nutně nemusel náležet sakrální stavbě. Jelikož do zdiva nejsou zavázány žádné datovatelné architektonické články, nejsme schopni jeho vznik blíže zařadit. Nicméně líce tvořené kvádry umožňují alespoň v rámci úvah spekulovat o románském stáří, jehož potvrzení by bylo možné dosáhnout pouze rozsáhlejším hloubkovým průzkumem a skutečný rozsah zjistit specializovanými průzkumy, např. archeologickým, geofyzikálním apod. Datem ante quem výstavby je logicky realizace navazující východní části kostela, jejíž doba vzniku není rovněž bezproblémová.

Presbytář, ke kterému se zejména váží výše uvedené datační názory, na první pohled nevybočuje z rámce představy o vrcholně gotickém původu a naopak pro dobu konce

Obr. 16. Čelní pohled od východu na východní okno presbytáře.
Foto: Kateřina Neumannová 2016.

15. století přesvědčivé znaky chybí. Při bližším pohledu však zjistíme, že situace je ještě daleko složitější. Předně si musíme uvědomit, že pro část architektonického aparátu jsou známe předhusitské i pohusitské paralely a neumožňují tak spolehlivé datování. To platí zejména pro zachovanou okenní kružbu,⁴⁷ okenní ostění⁴⁸ či podokenní římsy.⁴⁹ Problematickým prvkem je i výrazně hrotitý portál do sakristie, který se váže

⁴⁷ S vrcholně gotickými se můžeme u venkovských kostelů severočeského regionu setkat např. na kostele sv. Jakuba Většího ve Vetlé či Slavětíně, naopak pohusitské realizace lze nalézt na kostele sv. Petra v Lounech nebo sv. Ducha v Krupce.

⁴⁸ Okenní ostění s hlubokým výžlabkem ve špaletách je po přímých špaletách nejužívanějším profilem po celé 14. a 15. století s přesahy minimálně do první poloviny 16. století. Profil v Račiněvsi je na vnější straně obohacen o drobný obloun, k němuž se však v severních Čechách nenachází paralela.

⁴⁹ Ze 14. století pochází průběžná interiérová podokenní římsa například z kostela sv. Jakuba Většího ve Slavětíně, exteriérová z kostela sv. Václava ve Straškově, Nanebevzetí Panny Marie v Charvatcích a jinde. Pohusitskou exteriérovou průběžnou podokenní římsu můžeme nalézt například na presbytáři kostela sv. Petra v Lounech, z městského prostředí pak lze jmenovat pozdně gotické exteriérové i interiérové římsy z kostela sv. Mikuláše v Lounech a jiné.

Obr. 17. Východní strana menzy hlavního oltáře v pohledu od severovýchodu. Nad nikou je patrný rytý letopočet 1626.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Obr. 18. Čelní pohled od severu na sedile v jižní zdi presbytáře.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

ke skupině obdobných portálů z kostela sv. Jakuba Většího ve Slavětíně, Stětí sv. Jana Křtitele v Libčevsi a sv. Šimona a Judy v Hradišti, které jsou převážně kladeny do vrcholné gotiky. Časové zařazení posledních dvou však není rovněž zcela spolehlivé.⁵⁰ Profil vítězného oblouku se naproti tomu svým

⁵⁰ K polemice nad časovým zařazením presbytáře v Libčevsi, a tedy i jeho portálu do sakristie více Jaroslav SKOPEC, *Kostely 2. třetiny 15. století v severozápadních Čechách*, in: Dějiny staveb 2016, Plzeň 2016, s. 118–120. Poslední názory připouštějí dataci portálů v Hradišti až do první poloviny 15. století, více Jan BERÁNEK, *Kostel Stětí sv. Jana Křtitele v Libčevsi*, in: Bez hranic, Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí, Praha 2015, s. 387.

Obr. 19. Čelní pohled od jihu na sanktuárium umístěné v severní zdi presbytáře. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

výrazně stlačeným „hruškovcem“ jasně odlišuje od vrcholně gotických předloh kostelů ve Slavětíně, sv. Jakuba ve Vetlé, ale i pohusitské realizace v kostele sv. Petra v Lounech (**obr. 29**). Rovněž zdíci technika využívající ještě lomového kamene jako u vrcholně gotických staveb, či kvádrů, charakteristických pro pozdně gotické realizace, není pro pohusitské období rozhodující, neboť jsou obě užívány souběžně.⁵¹

Jednoznačné řešení nepřináší v tomto případě ani klenba presbytáře, jejíž tvar se vymyká známým předhusitským vzorům, které jsou skládané z protáhlých kosočtverečných ramen tvořících ve vrcholu kříž. S klenbou užitou v Račiněvsi se můžeme nejdříve setkat až po polovině 15. století v klášterním kostele v Borovanech.⁵² Avšak i v tomto případě zdání klame, neboť k plnému vyzdvížení klenby ve středověku zřejmě nedošlo. Nad jejím rubem se totiž na svislých stěnách nachází interiérová omítka s nátěry, která přesvědčivě dokládá plochostropé zakrytí prostoru presbytáře. O jeho mladším zaklenutí hovoří i cihelný materiál klenby a závěrový svorník nesoucí znak rytířů z Adlaru, proti jehož případnému druhotnému vložení mluví jeho plynulé napojení na klenební žebra, které je provedeno pomocí dřevěných klínů jako u svorníků hvězdivé klenby. Z rozvržení opěrných pilířů presbytáře je také zjevné, že byla od počátku zamýšlena jak šestidílná klenba závěru, tak čtvercové klenební pole, pro nějž byl jižní opěrák

⁵¹ Kvádrčky využívá například kostel sv. Petra v Lounech a Nejsvětější Trojice v Sulejovicích, lomového zdiva zase kostel sv. Kateřiny v Medvědicích či sv. Kateřiny v Chouči.

⁵² Václav MENCL, *České středověké klenby*. Praha 1974, s. 83 a 85.

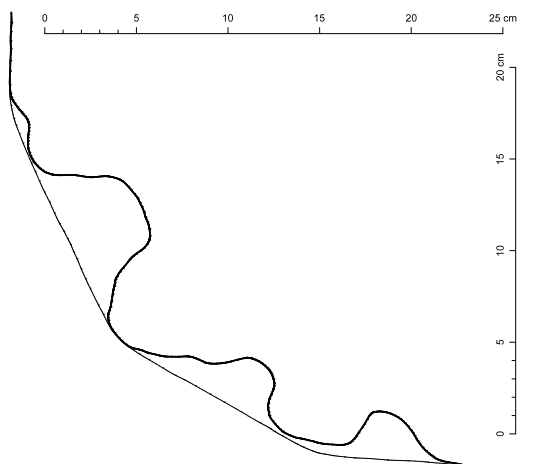
Obr. 20. Čelní pohled od jihu na portál vedoucí z presbytáře do sakristie. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

posunut výrazně k východu. Vzhledem k prokázané pozdější realizaci kleneb nemůžeme mít sice jistotu, že klenba měla mít stávající podobu, avšak z hvězdivých kleneb může již přicházet v úvahu pouze typ s vrcholovým křížem, který je rovněž vázán v našem prostředí až na pohusitské realizace.⁵³ Vyloučit však nelze ani jednoduchou křížovou klenbu, kterou známe z jiných lokalit spadajících svou výstavbou do 14. století.⁵⁴ Tomuto časovému zařazení by nasvědčoval také mírně obdélný půdorys lodi, který po prodloužení dosahoval vnitřní délky přibližně 9,7 m a šířky 8,7 m. Přestože většina indicií ukazuje na vrcholně gotické vrocení presbytáře a prodloužené části lodi do poslední čtvrtiny 14. století s případným přesahem do počátku století následujícího, nelze dle našeho názoru zcela jednoznačně odmítnout a vyloučit ani vznik v pohusitské době, která zanechala stopu i na jiné části kostela.⁵⁵

⁵³ Tento typ byl užít v kostele sv. Petra v Lounech a Nejsvětější Trojice v Sulejovicích.

⁵⁴ Takové řešení lze nalézt například v kostele sv. Jiří v Ředhošti, kde je klenební pole mírně obdélné v příčném směru.

⁵⁵ Nově zjištěné informace, včetně pravděpodobného vložení jižního portálu lodi až v 19. století (viz. níže), s nímž byla výstavba presbytáře spojována, převážilo míru jistoty zvažovaného časového zařazení na stranu předhusitskou, tedy na opačnou stranu, než byl názor

Obr. 21. Profil východní stojky portálu vedoucího z presbytáře do sakristie.

Co však lze pokládat za poměrně jisté, je vznik sakristie ve stejné době jako vznikl presbytář. Dokládá to existence vstupního hrotitého portálu na straně presbytáře a exteriérový sokl sakristie, který bez přerušení přechází z presbytáře, s nímž má shodnou profilaci. K prvkům náležejícím k této stavební etapě patří i jihovýchodní okno lodi, které bylo původně děleno středním prutem na dva díly a vrcholilo neznámou kružbou. Jiné otvory lodi či sakristie nejsou již identifikovatelné. Všechny okenní otvory presbytáře byly v souladu s oknem východním dvoudílné završené kružbou a jejich parapety se nacházely na úrovni podokenních říms, na něž spadají vnější části profilu s oblounem a šikmou stezkou. Exteriérová římsa přitom obepínala celý plášť presbytáře včetně opěrných pilířů, jak to naznačují kvádry na některých opěrácích, které mají nerovnoměrně odsekaná čela. Ty se nacházejí ve výškové úrovni dochovaných podokenních říms a mají společně s nimi shodnou výšku, jež je nápadně užší než u zbylých kvádrů armování. Jednoznačně tuto skutečnost potvrzují historické fotografie, kde jsou identifikovatelné tyto užší kvádry i na bočních stranách opěráků. Otázkou zůstává původnost jižního výklenku lodi a jeho ostění, které je v daném místě poměrně nezvyklé a mohlo sem být přemístěno v rámci stavebních úprav v 70. letech 19. století (viz níže). Za původní je naopak možné zcela jistě označit sedile a výklenek sanktuária s mříží. O zastřešení lodi a presbytáře či podobě korunní římsy v této době nic nevíme.

Výše zmíněné aktivity v pohusitské době lze spojit s jižním portálem lodi, který byl do nejstarší části kostela osazen dodatečně, jak to jednoznačně dokládá svislá spára po jeho západní straně a charakterově odlišné zdivo v jeho okolí (**obr. 28**). Pro jeho pohusitský vznik hovoří zejména nález kamenické značky na jeho západní stojce, která se v hojném množství nachází v kostele sv. Petra v Lounech a sv. Kateřiny v Chouči. Portál tak lze datovat až do doby kolem přelomu 50. a 60. let 15. století, kdy byl Lounský kostel prokazatelně

Obr. 22. Pohled do interiéru sakristie od východu.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

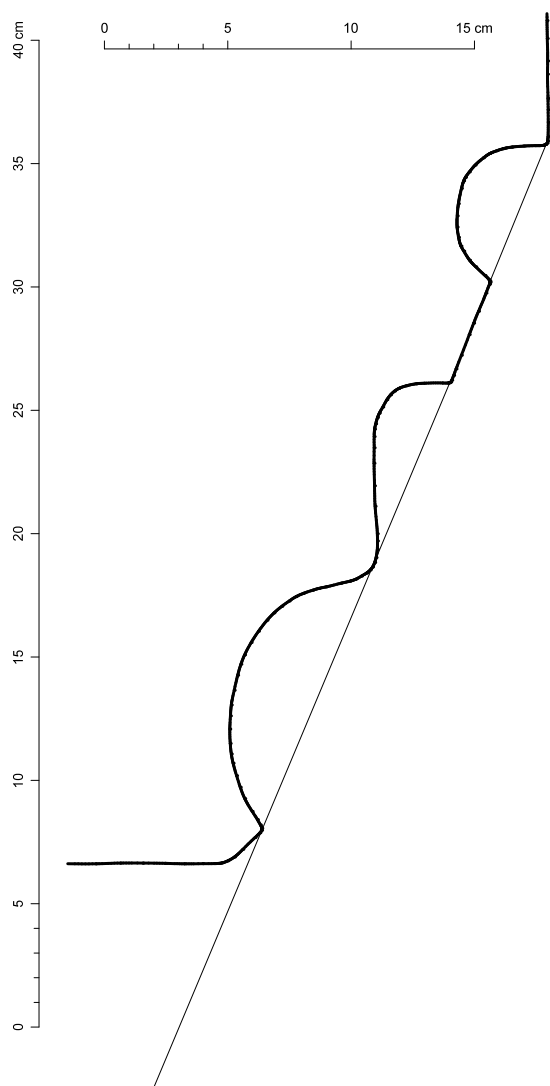
Obr. 23. Čelní pohled od jihu na jižní portál věže.
Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

přestavován.⁵⁶ Již existence sedlového portálu by v této pozici sama o sobě odporovala jeho vrcholně gotickému vrocení. Tyto portály, či v menší míře portály pravoúhlé, byly totiž před husitskými válkami jakožto portály profánního prostředí užívány výhradně k zpřístupnění bočních prostor v kostele, nikdy však jako hlavní vstupy, kde se téměř výhradně uplatňují pouze portály hrotité. Tuto změnu můžeme pozorovat až v pohusitské době.⁵⁷

⁵⁶ Jan MUK – Martin EBEL, *SHP kostela sv. Petra v Lounech*, SURPMO 1989, NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, sbírka SHP, sign. 1145.

⁵⁷ V severozápadních Čechách například v kostele sv. Kateřiny v Medvědicích.

prvotní. Jaroslav SKOPEC, *Kostely 2. třetiny 15. století v severozápadních Čechách*, in: *Dějiny staveb 2016*, Plzeň 2016, s. 114–115.

Obr. 24. Profil západní stojky jižního portálu věže.

Původním předpokladem bylo spojení portálu s prodloužením lodi a výstavbou presbytáře, byť jejich vzájemný vztah nebylo možné prokázat a kostel tak byl zařazen do skupiny kostelů vzniklých v pohusitském období před nástupem pozdně gotického slohu jagellonské doby.⁵⁸ Jak ale vyplývá z archivního průzkumu, nejenom, že portál nemusí souviset s presbytářem, nemusí dokonce souviset ani s vlastní kostelní stavbou, neboť plány přestavby kostela v roce 1870 zachycují portál jako nově vkládanou konstrukci. Mohlo se však jednat o jeho plánovanou výměnu, ke které nakonec nedošlo, jako u jiných částí.

V popisované podobě kostel přetrval až do přelomu první a druhé čtvrtiny 17. století, kdy jej upravil Bohuchval Valkoun z Adlaru. Plochý strop v presbytáři byl nahrazen stávajícími

klenbami, jimiž byl naplněn původní ve středověku nezrealizovaný záměr. Zaklenuta byla rovněž sakristie, která byla navýšena o oratoř, z níž se dochovalo pouze severní obdélné okno v presbytáři. Letopočtem 1626 je na zadní straně opatřena i oltářní menza (obr. 17), tvarosloví římsy její vrchní desky, však spíše svědčí pro její vznik minimálně již v 15. století. S ohledem na realizaci věrné podoby „gotické“ klenby presbytáře se zdál být oprávněný předpoklad spojit s touto etapou i prodloužení lodi a výstavbu věže, které byly literaturou datovány až do roku 1870.⁵⁹ Nijak by tedy nevedilo gotizující tvarosloví okenních otvorů (v této době ještě poměrně běžné) či portálů věže a pro správnost této hypotézy hovořilo i osazení nápisové desky s erbem Bohuchvala Valkouna z Adlaru na jižní straně lodi a zavěšený zvon z roku 1624. Existenci západní věže před rokem 1870 nevyklučuje ani mapa stabilního katastru z roku 1843, která zachycuje po jižní a západní straně lodi pravoúhlé přístavky, umožňující interpretovat alespoň některý z nich jako věž.⁶⁰ Typově barokní krov nad celým půdorysem lodi pak rovněž naznačoval rozšíření lodi již před polovinou 19. století.

První nesrovnalosti s uvedeným předpokladem začaly být zjišťovány podrobným průzkumem věže, při němž bylo zjištěno, že zvonová stolice bude díky způsobu a typu jištění spojů železnými prvky až mladšího data. Zároveň bylo patrné, že trámy shodného materiálu a opracování, které jsou užité na konstrukci stropů, jsou do zdiva intaktně zapojeny a byly na ně v hojném počtu prováděny nápisy s letopočty z konce 19. století. Nejstarší zjištěný letopočet 1872 se nachází na severním sloupku schodiště v přízemí. Zde také bylo zjištěno kompaktní zdivo interiérového líce západního zdiva věže, což znamená, že západní sedlový portál věže nebyl nikdy funkční a do zdiva byl zapojen pouze jako pohledová kulisa. To vše naznačovalo mladší vznik věže, který byl nakonec potvrzen i dohledanými plány na přestavbu kostela z roku 1870.⁶¹ Rozšíření lodi na západ spojené s výstavbou věže tak bude opravdu nutné spojit až s počátkem 70. let 19. století. S ohledem na existenci velkého zvonu je však nutné v roce 1624 s nějakou věží či zvonici počítat. Její stavební proměny je však nanejvýš obtížné sledovat, neboť v kostelních účtech a inventářích je zmiňováno věží několik, přičemž není vždy zcela jasné, zdali se jedná o zvonovou věž, sanktusník či nedaleko stojící zvonici. V roce 1699 se tak dozvídáme o nově vyzdvížené zvonici, kterou měl realizovat zednický mistr Mikuláš Coma z Roudnice n. L., jejíž výstavba byla patrně spojená s obnovou kostela, který je v roce 1695 popisován jako zpusťšený a dlouhodobě nevyužívaný.⁶² Snad tato věž byla v roce 1764 výrazně opravová-

⁵⁸ Jaroslav SKOPEC, *Kostely 2. třetiny 15. století v severozápadních Čechách*, in: *Dějiny staveb 2016*, Plzeň 2016, s. 110–122. Jelikož je v uvedeném příspěvku podrobný rozbor skupiny obsahující i námi zkoumaný kostel, není na tomto místě použita zcela vyčerpávající analýza zařazující račiněveský kostel do tohoto souboru.

⁵⁹ Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech*, svazek III., Praha 1980, s. 198.

⁶⁰ U přístavků však absentuje značka pro věže, jejichž označení ale nebylo vždy důsledné.

⁶¹ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, inv. č. 1048, stavební záležitosti, karton 440.

⁶² SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, Účty kostela sv. Havla v Račiněvsi, r. 1695–1724.

Obr. 25. Čelní pohled od západu na západní portál věže. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

Obr. 26. Čelní pohled od jihu na erb rytířů z Adláru s nápisovou deskou umístěnou po východní straně jihozápadního okna lodi. Foto: Kateřina Neumannová, 2016.

na.⁶³ V inventáři z roku 1839 se ale dozvídáme o věži, která je ve spodních partiích zděná, nahoře pobitá prkny a stojí vně hřbitovní zdi u silnice asi 60 kroků od kostela.⁶⁴ Popisované poloze odpovídá pouze obdélná stavba zachycená na mapě stabilního katastru severně od kostela. Objekt je však označen křížem, což by naznačovalo jeho určení jako kapli, která je při kostele prvně zmiňována již v roce 1701.⁶⁵ V úvahu tak teoreticky přichází spojení dvou funkcí v jednom objektu, který je v dobových pramenech dle aktuálního stavu nazýván kaplí, či zvonící. Dřevěná nástavba zvonice na kapli, by pak byla důvodem, proč je na mapě zařazena mezi spalné objekty. Inventář dále poněkud nejasně zaznamenává umístění zvonu z roku 1624 „nahoře ve vstupní hale“, tedy patrně předsíni, kterou lze snad chápat jako patrovou, či se zvonovou nástavbou (?). Její polohu bychom mohli hledat například na jižní straně lodi, kde je na mapě stabilního katastru zachycen obdélný přístavek, který se nedochoval, a nevíme o něm jinak nic. Podobně jsme na tom i u západního přístavku náležejícího snad kostnici zmiňované od roku 1762.⁶⁶ Vyloučit však nelze ani, že jeden

⁶³ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, Účty kostela sv. Havla v Račiněvsi, r. 1754–1801.

⁶⁴ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, Inventář kostela sv. Havla v Račiněvsi z r. 1839, inv. č. 29.

⁶⁵ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, Účty kostela sv. Havla v Račiněvsi, r. 1695–1724.

⁶⁶ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, Účty kostela sv. Havla v Račiněvsi, r. 1754–1801.

Obr. 27. Krov lodi v pohledu od jihozápadu. Foto: Jaroslav Skopec, 2017.

z přístavků v té době náležel zvonové věži, neboť v roce 1842 byla společně s kostelem nějaká věž významně opravována, jak lze usuzovat z velkého výdaje peněz.⁶⁷ O čtyři roky později se pak dozvídáme o výstavbě provizorní střechy na zvonové věži, která musela být realizována po ničivé bouři.⁶⁸

K zásadnějším stavebním úpravám kostela došlo ještě po požáru kostela v roce 1708,⁶⁹ který dokládají začernalé opukové kameny zdiva nad klenbou presbytáře, žárem rozpuhané ruby klenebních svorníků a ohořelé dřevěné klíny ve spojích mezi žebry a svorníky. Konkrétní úpravy však nejsou na základě hmotných a archivních pramenů identifikovatelné, předpokládat lze logicky realizaci krovů, spojit s nimi snad lze úpravu otvorů v sakristii či odstranění kružeb hrotitých oken.

Jak již víme konečným stavem ve stavební historii kostela a věže je rok 1870, respektive 1872, kdy byla loď směrem na západ prodloužena přibližně o 3 m a opatřena věží. V rámci přestavby kostela došlo ke zbourání staré zvonice, západního zdiva lodi a předsíně, jejichž stavební materiál byl při výstavbě věže a západní části lodi použit.⁷⁰ Uvažovat však lze nejenom

o užití zdiva a kvádrů (například ve špaletách nových oken- ních otvorů lodi), ale i obou portálů věže, které svým charakterem neodpovídají očekávanému tvarosloví pokročilého 19. století, u něhož bychom předpokládali upotřebením precizního přepisu gotických forem. Z portálů je naopak cítit pouhá „hra“ na gotiku, z níž byly přežaty jen základní formy, avšak tvarosloví bylo již kameníkovi cizí a zůstalo nepochopeno, což by více nasvědčovalo jejich zařazení do doby pozdně renesančních úprav. Pro druhotné využití svědčí i nefunkčnost západního portálu, který je pouze osazen na vnější líc zdi. Na základě nepříliš přesvědčivého napojení profilace zalamované části stojek a navazujících svislých částí sedla portálu s překladem, stejně jako rozdílná struktura a opracování některých kvádrů ostění dávají tušit, že výsledný tvar byl určen až při jeho osazování, přičemž jeho původním základem mohl být prostý portál hrotitý. Zcela vyloučit však nelze ani to, že netradiční formy portálů mohly být ovlivněny místním stavitelem Johanem Týlem z Račiněvsí, který zakázku získal.⁷¹ Z plánů a rozpočtu stavby se také dozvídáme, že mělo dojít k snesení renesančního štítu až po sklon střechy, realizaci korunní římsy, stropu lodi, krovu a loď také dostala stávající rozvrh hrotitých oken, které byly svým tvarem přizpůsobeny staršímu oknu jihovýchodnímu. Prodloužení stavby si rovněž vyžádalo posunutí západního úseku ohradní zdi, která byla s novou věží v kolizi. Z této doby pochází i většina výplňových

⁶⁷ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, Účty kostela sv. Havla v Račiněvsí, r. 1802–1849.

⁶⁸ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, Účty kostela sv. Havla v Račiněvsí, r. 1802–1849.

⁶⁹ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, Účty kostela sv. Havla v Račiněvsí, r. 1695–1724.

⁷⁰ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, inv. č. 1048, stavební záležitosti (Přehled nákladů rozšíření kostela a nové zvonice v Račiněvsí, r. 1869), karton 440.

⁷¹ SOA Litoměřice, pobočka Kamýcká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, inv. č. 1048, stavební záležitosti, karton 440.

Obr. 28. Jižní průčelí lodi v pohledu od jihozápadu, inv. č. negativu 85960. Foto: NPÚ ÚOP Ústí nad Labem, 1989. Pod levým oknem a po levé straně okna pravého jsou patrné větší kvádry nárožního armování střední části lodi. Po pravé straně levého okna se v cihelné vyzdívice nachází pískovcová nápisová deska a erb rytířů z Adláru. Po levé straně portálu je zřetelná vertikální spára dokládající jeho druhotné osazení.

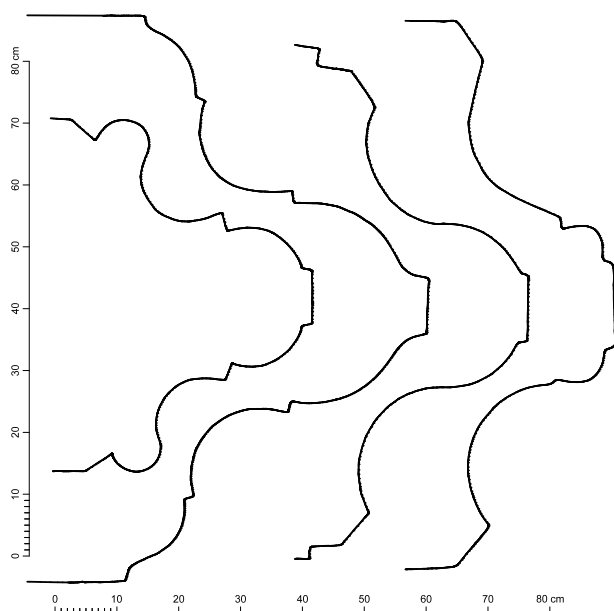
prvků. Pakliže nedošlo k odstranění oratoře v rámci popožárových oprav po roce 1708, rok 1872 znamená nejzazší dobu, kdy k této úpravě mohlo dojít.

Za podstatnější úpravy 20. století lze považovat realizaci stávajícího sanktusníku, který je zachycen na plánech z roku 1917⁷² a který je již tvořen řezanými trámy. V roce 1938 byly za pomoci pemřlice upravovány líce kamenných kvádrů opěrných pilířů presbytáře.

⁷² SOA Litoměřice, pobočka Kamýčká, Fond velkostatek Roudnice nad Labem, inv. č. 1043, stavební záležitosti, karton 438.

ZÁVĚR

Na příkladu kostela sv. Havla v Račiněvsi bylo ukázáno, jak zavádějící může být prvotní náhled na interpretaci stavebního vývoje pouze na základě stylového rozboru stavby bez podrobného stavebního a archivního průzkumu, které mohou alespoň částečně přinést zásadní změnu pohledu na jinak poměrně jednoduchou stavbu. Nejenom že se ukazuje, že stavební vývoj kostela je mnohem složitější, než se na první pohled zdá, ale že jeho rozpoznání stavební fáze nelze vždy jednoznačně časově zařadit. Překvapivé je zejména zjištění stratigraficky nejstarší části kostela, která představuje pro-

Obr. 29. Srovnání profilů vítězných oblouků. Zleva vítězný oblouk kostela ve Vetlé, Slavětíně, sv. Petra v Lounech a Račiněvsi.

střední část lodi, jejíž přesný rozsah, podobu a účel neumíme na základě současného poznání interpretovat. Komplikované je i určení doby výstavby prodloužení lodi na východ spojené s realizací presbytáře a sakristie, které sice vykazují znaky svědčící spíše pro vrcholnou gotiku, ale zároveň nevyklučují ani vznik někdy na přelomu 50. a 60. let 15. století. Pohusitská realizace je zvažována mimo jiné na základě aktivit, které jsou prokázány v této době nejenom na kostele samotném, ale též na lokalitách v nedalekém okolí. Neméně závažným zjištěním je i druhotné vložení klenby presbytáře na přelomu první a druhé čtvrtiny 17. století, která byla vnímána jako konstrukce pocházející ze 14. století. Zarážející je pak zejména její věrohodný výraz evokující středověkou podobu, k níž přispívá i užití hruškových žeber o profilu plně odpovídajícím předhusitským realizacím. Její druhotné vložení je však nezpochybnitelné. Starší úpravy, včetně těch ze 17. století, byly postupně převrstvovány mladšími zásahy a nakonec znejasněny konečnou přestavbou kostela v 70. letech 19. století. Ta patrně využila i některé prvky z bouraných částí kostela, což mělo při prvotních úvahách zásadní dopad na interpretaci stavebního vývoje.

Z uvedeného je zřejmé, že i u takovýchto jednoduchých staveb lze v mnohých případech očekávat daleko složitější vývoj, než jak se nám může na první pohled zdát a situace, které v počátku působí věrohodně, nemusí vždy být tím, čím se zdají být.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.